

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Bakalářská práce

2016

Marek Sitta

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Marek Sitta

**Politika první Československé
republiky vůči romské menšině**

Bakalářská práce

Praha 2016

Autor práce: **Marek Sitta**

Vedoucí práce: **Hana Kubátová, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2016

Bibliografický záznam

SITTA, Marek. *Politika první Československé republiky vůči romské menšině*. Praha, 2016. 38 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí bakalářské práce Hana Kubátová, Ph.D.

Abstrakt

Cílem bakalářské práce „*Politika první Československé republiky vůči romské menšině*“ je popsat legislativní opatření, která se vztahovala na romské etnikum v Československu během let 1918 až 1938. Práce se primárně zaměřuje na zákon č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech, který měl na svoji dobu výjimečnou povahu. Pokouší se nastínit okolnosti, za kterých daný zákon vznikl. Práce obsahuje analýzu důvodové zprávy zákona, analýzu rozprav k zákonu na půdě Národního shromáždění a nakonec samotné naplňování zákona státními orgány.

Abstract

The goal of this bachelor thesis „*Policy of first Czechoslovak Republic to the Roma Minority*“ is to describe the legislative measures applied from Czechoslovakia to Romani ethnic group in the years of 1918 to 1938. The thesis is primary focused on law no. 117/1927 Sb. On travelling gypsies had exceptional character for its time. It's trying to describe circumstances during which the law was created. The thesis includes analysis of explanatory report of the law, analysis of debates about the law in the National Assembly and eventually implementation of the law by state.

Klíčová slova

Romové, cikáni, první Československá republika, zákon o potulných cikánech, diskriminace, menšina

Keywords

Romani, gypsy, first Czechoslovak Republic, Law on travelling gypsies, discrimination, minority

Rozsah práce: 68 668 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne **10. 5. 2016**

.....

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Haně Kubátové, Ph.D. za její trpělivost, cenné rady, připomínky a komentáře při vedení této bakalářské práce, které mi pomohly při jejím zpracování. Poděkování si zaslouží i má rodina za trvající podporu po celou dobu mého studia.

Institut politologických studií

Projekt bakalářské práce

Téma: Politika první Československé republiky vůči romské menšině

Autor: Marek Sitta

Vedoucí práce: Hana Kubátová, PhD.

Rok: 2015

První Československá republika (1918-1938) je ve středoevropském prostoru vnímána jako poslední výspa demokracie obklopená autoritativními a totalitními státy. Byla však Československá republika demokratická ve všech ohledech? Například Americká socioložka Celia Heller ve své knize *On the Edge of Destruction: Jews of Poland Between the two World Wars*¹ popisuje situaci polských Židů a mimo jiné zde porovnává politiku československé vlády a polské vlády vůči židovskému etniku. Autorka uvádí, že v Československu Židé měli stejná práva jako Češi a Slováci. Ovšem tento přístup nebyl aplikován na všechny menšiny stejně. Jedním ze základních znaků liberální demokracie je garance základních lidských práv a svobod ústavou a jejich dodržování v praxi. První Československá republika byla jistě demokratickým státem srovnatelným s ostatními Evropskými demokraciemi té doby, ovšem i zdejší demokracie měla své nedostatky, jedním z nich je politika vůči romské menšině. První republika hledala možnosti jak svoji společnost chránit před Romy, než aby napomáhala k jejich začleňování. S využitím francouzského a bavorského vzoru byl u nás vytvořen zákon o potulných cikánech, vyhlášený v roce 1927 jako zákon č. 117/1927Sb. Už ze samotného názvu zákona je zřejmé, že měl postihovat především Romy kočovné, ve svých důsledcích ovšem skýtal prostor pro diskriminaci Romů všech.

Cílem práce je pomocí deskriptivní analýzy popsat politiku první Československé republiky vůči romské menšině, jako teoretický základ hodlám použít díla českého politologa Pavla Barši, konkrétněji *Národní stát a etnický konflikt*² a *Politická teorie multikulturalismu*³, ve kterých je vymezeny a pojmenovává druhy vztahu státu vůči

¹ HELLER, Celia Stopnicka. *On the edge of destruction: Jews of Poland between the two World Wars*. Detroit: Wayne State University Press, c1994, xvi, 383 p. ISBN 08-143- 2494-0. str 81.

² BARŠA, Pavel a Maxmilián STRMISKA. *Národní stát a etnický konflikt: politologická perspektiva* [online]. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, 329 s. ISBN 80-85959- 52-6.

svým etnikům. Hlavní cílem této práce je zjistit, zda politika Československé republiky vůči romskému etniku nebyla diskriminující? A pokud ano, na jakém základě?

Ve své práci se chci zaměřit jednak na úmysly zákonodárců při schvalování zákona č.117/1927 Sb. a jeho zavádění v praxi, a zároveň chci popsat, jak moc se lišila realita od původní myšlenky. Dále s tímto bude práce obsahovat informace o romském etniku na území Československa a to jeho historický vývoj a nezbytné statistické informace, které jsou nutné pro pochopení dobového kontextu.

Seznam literatury:

BARŠA, Pavel a Maxmilián STRMISKA. Národní stát a etnický konflikt: politologická perspektiva [online]. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, 329 s. ISBN 80-85959- 52-6.

BARŠA, Pavel. Politická teorie multikulturalismu [online]. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1999, 347 s. ISBN 80-85959- 47-x.

NEČAS, Ctibor. Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945). 1. vyd. Brno: Matice moravská, 2005, 475 s. ISBN 80-86488- 20-9.

NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, 129 s. ISBN 80-244- 0497-4.

MANN, Arne B. Neznámi Rómovia: zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku. Bratislava: Ister Science Press, 1992, 207 s. ISBN 80-900486- 2-5.

MANN, Arne B. Romský dějepis. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 2001, 48 s. ISBN 80-7168- 762

HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. [1. vyd.]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 84 s. ISBN 80-7106- 615-x. Str. 43

³ BARŠA, Pavel. Politická teorie multikulturalismu [online]. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1999, 347 s. ISBN 80-85959- 47-x.

DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, 197 s. ISBN 80-7067- 395-8.

JAKOUBEK, Marek. Cikáni a etnicita. Vyd. 1. Praha: Triton, 2008, 403 s. ISBN 978-80-7387-105- 5.

TÓTH, Andrej, Lukáš NOVOTNÝ a Michal STEHLÍK. Národnostní menšiny v Československu 1918-1938: od státu národního ke státu národnostnímu?. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, 722 s. ISBN 978-80- 7308-413- 4.

Práce zpracovávající podobné téma:

WEEDS, Martyn. Government Policy towards the Roma Communities of Bulgaria from the Ottoman Empire to the People's Republic. Население, 2012, 3-4: 54-66.

SMETANKOVÁ, Daša. Vládní politika voči národnostným menšinám na Slovensku [online]. 2007 [cit. 2014-06- 05]. Disertační práce. Vysoká škola ekonomická v Praze, . Vedoucí práce Jana Reschová. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/5dbgy7/>>.

Obsah

Úvod	2
1. Vymezení pojmů a uvedení do historického kontextu.....	5
1.1. Diskriminace	5
1.2. První Československá republika	6
1.2.1. <i>Právní ochrana menšin v Československu.....</i>	<i>9</i>
1.3. Romové nebo cikáni?	9
2. Romové v Československu	11
2.1. Romové v Zemích Koruny české	11
2.2. Romové na Slovensku	14
2.3. Statistika Romů v Československu	15
2.4. Právní normy týkající se romské menšiny	18
3. Zákon o potulných cikánech	19
3.1. Okolnosti vedoucí k přijetí zákona O potulných cikánech	20
3.2. Zákon č. 117/1927 Sb.....	23
3.2.1. <i>Analýza důvodové zprávy</i>	<i>24</i>
3.2.2. <i>Analýza rozprav k zákonu v Národním shromáždění</i>	<i>26</i>
3.2.3. <i>Realizace zákona</i>	<i>27</i>
3.3. Analýza zákona	29
4. Závěr	31
Použitá literatura	35

Úvod

Vývoj střední Evropy v první polovině 20. století byl bouřlivý, nepřehledný a tudíž nepříznivý ke klidnému politickému vývoji. Přesto však v střeoevropském prostoru existoval státní útvar, který naplňoval všechny standartní znaky demokratické státní formy (Balík, 2011, s. 44) a proto jej lze porovnat s dnešními demokratiemi. Řeč je o první Československé republice, která vznikla po První světové válce z rozpadajícího se Rakousko-Uherského císařství. Přestože tento státní útvar existoval jen necelých dvacet let, než byl smeten nacistickým Německem, přetrval po něm silný odkaz, na který lidé často vzpomínali nejen v letech nesvobody ale i v současnosti. Autor této práce se domnívá, že jeden z důvodů glorifikace dané doby, byla mimo jiné naplněná touha Čechů a Slováků mít samostatný stát. Ovšem společenost první Československé republiky byla vždy mnohem pestřejší a různorodější. Od počátečního ideálu vlastního státu tvořeného pouze Čechy a Slováky se realita v mnohém lišila, protože na území Československa žilo velmi početné zastoupení německé menšiny, ale také Maďaři, Rusíni, Židé, Romové a další menšiny, jak uvádí například sčítání lidu z let 1921 a 1930 (Šamonová, 2005, s. 3-5).

Přitom právě menšiny, které se nějakými charakteristickými rysy odlišovaly od majoritní společnosti (svou etnicitou, náboženstvím či jinými znaky) byly často vystaveny diskriminaci od většinové společnosti. Přičemž zástupci těchto menšin nejvíce trpěli v konfliktech první poloviny 20. století. Z tohoto důvodu jsou vztahy majoritní společnosti k menšinovému etniku námětem nejedné vědecké práce, za zmínku stojí například práce *On the Edge of Destruction: Jews of Poland Between the Two World Wars*, kde autorka srovnává přístupy polské a československé republiky vůči Židům. Uvádí, že zatímco polská politika měla rysy antisemitismu, v Československu měli Židé stejná práva a svobody, jako kterýkoliv jiný občan. Zdůvodňuje to tím, že Československo bylo demokratickým právním státem, kde dle Ústavy z roku 1920 měli všichni občané zaručená stejná práva a svobody (Heller, 1994). K podobnému závěru dochází i jiní autoři, například A. Tóth ve své knize uvádí: „*Je však třeba výrazně podtrhnout, že tzv. první Československá republika byla ve středovýchodním evropském prostoru zcela bezpochyby nejdemokratičtější*

státem, poskytující svým občanům nejširší politické a občanské svobody a to včetně národnostních menšin.“ (Tóth a kol. 2012, s. 592).

Antisemitismus je odborníky považován za jeden z motivů hrůz holokaustu, většina lidí však zapomíná, že tragédie holokaustu se kromě židovského etnika týká stejnou měrou také Romů, pro který je používán termín Porajmos. Do české společnosti se debata o romském holokaustu a role Čechů v něm poprvé dostává v roce 1994, a to díky osobě Paula Polanského. Tento spisovatel a aktivista znovuobjevil v českých archivech zapomenuté záznamy z letenského sběrného tábora, které se rozhodl knižně publikovat. Díky podpoře některých politiků se Polanskému povedlo získat zájem médií a společnosti, na který česká vláda reagovala vztyčením památníku obětem v Letech roku 1995 (Sniegoň, 2014, s. 134-137). Celou situaci bývalého sběrného tábora ještě navíc komplikuje fakt, že v 70. letech 20. století byl na místě sběrného tábora postaven vepřín, který zde stojí dodnes a nejspíše bude i v blízké budoucnosti. Bohužel i přes protesty z mezinárodních organizací (ČTK, 2013). Zároveň tato problematika přinutí vždy reagovat populistické xenofobní politiky, kteří vycítí příležitost k získání bodů, jako například tvrzením, *„V táboře nebyl nikdo nikdy zabit – lidé umírali v důsledku staroby a chorob, které do tábora přivlekli kvůli svému předchozímu kočovnému stylu života...“*, které zaznělo z úst Tomia Okamury (Kabátová, 2014).

K tématu této práce mne motivovala právě jedna z těchto debat. Mimo snahy o pochopení problému, který má přesah do současnosti, bylo mojí další motivací také dlouhodobý zájem o moderní dějiny střední Evropy, bližší pochopení nálad ve společnosti dané doby a zároveň jsem dlouhodobě fascinován procesem vypořádávání se s vlastní minulostí. Národy mají historii nejen oslavnou, ale i temnou, kterou si neradi připomínáme, a myslím si, že téma této práce právě do „temné“ historie spadá. Dalším důvodem k výběru tohoto tématu byla výzva, způsobená rovněž nedostatečným zpracováním, kde mimo prací Ctibora Nečase, který je autorem většiny knih na téma Romského holokaustu a romských moderních dějiny v Českých zemích všeobecně, tato problematika není skoro nikým nereflektována. Absence zájmu je nejspíš způsobena víc faktory, například Seigoň uvádí, že role tzv. druhé republiky a českých občanů jako spoluviníka Romského holokaustu, se

nehodila do nově vznikající post-totalitní společenské debaty, která Čechy vždy více situovala do role obětí (Seigoň, 2014, s. 147).

První Československá republika je také vnímána jako jediný ostrůvek demokracie utopený v moři autoritativních a totalitních států, kde se všem jejím občanům dostávalo stejných práv a svobod. Jedním z cílů této bakalářské práce je tedy narušit tuto idylickou představu a poukázat, že na území první Československé republiky žila etnická menšina, vůči které měl stát primárně diskriminační přístup.

Na základě nových informací získaných při studiu zdrojů k tématu, jsem se rozhodl nevyužít práce Pavla Barši. Primárně z důvodu, že naprostá většina jim popsaných teorií je aplikovatelná až na druhou polovinu dvacátého století a zároveň žádná z nich blíže nepracuje se specifickým životním stylem etnika, což je pro vztah Československa a Romů klíčový faktor.

Bohužel vztahy Československé republiky vůči romskému etniku zůstávají mimo dlouhodobý zájem většiny historických badatelů, či se pouze omezují na pozdější období 1938 až 1945. Přičemž právě z několika málo dostupných vědeckých prací je zřejmé, že právě ve vztahu prvního Československého státu vůči vlastnímu romskému etniku, lze najít určité stopy vedoucí k následnému romskému holocaustu. Autor této práce se jednoznačně zříká zkratkovité interpretace, že první Československá republika je odpovědná za romský holocaust, ovšem domnívá se, že v její „cikánské politice“ lze najít body, které této tragédii napomohly. Jako například myšlenky pracovních převýchovných kolonií pro Romy či evidence Romů. Tato práce se tedy snaží nalézt odpověď na otázku: *„Byla politika první Československé republiky vůči romskému etniku diskriminační? Pokud ano, na jakém základě diskriminovala?“* Na tuto otázku chci získat odpověď na základě analýzy důvodové zprávy a rozprav v Národním shromáždění Československé republiky k zákonu o potulných cikánech. Tento zákon je považován za nejdůležitější legislativní opatření, které se týkalo většiny Romů v Československu. Rovněž chci zdůraznit postoj orgánu, který byl pověřený naplněním zákona.

1. Vymezení pojmů a uvedení do historického kontextu

První kapitola je vyčleněna definici základních pojmů, které považuji ve své bakalářské práci za klíčové. Prvním takovým pojmem je diskriminace, která je stručně vysvětlena po sociologické a právní stránce. Dále rozebírá historické a myšlenkové pozadí stojící za vznikem Československa a popis jakým způsobem byla řešena právní ochrana menšin v dané době. Nakonec je v této kapitole zahrnuto vysvětlení rozdílu mezi slovem Rom a cikán.

1.1. Diskriminace

Slovo diskriminace se stává v posledních letech častějším námětem debat. Tyto debaty se neodehrávají jen v akademické či politické oblasti, ale i či dál tím více se stávají celospolečenským tématem. Debata o diskriminaci není ničím samo o sobě novým. V širším kontextu je lze býti chápána jako samotná otázka rovnosti lidí, jako svébytných lidských bytostí a tak i s počátky prosazování základních lidských práv.

Vzhledem k tomu, že upozorňování na diskriminaci a vymezení se proti ní se do širší společenské debaty dostává až po hrůzách Druhé světové války v dokumentu nazvaném *Všeobecná deklarace lidských práv* OSN z roku 1948 (OSN, 1948), je logické, že v právním řádu Československé republiky toto slovo nezaznívá. Problematika rovnosti před zákonem je zohledněna v Ústavě roku 1920 formulací: „*Všichni státní občané republiky Československé jsou si před zákonem plně rovni a požívají stejných práv občanských a politických nehledíc k tomu, jaké jsou rasy, jazyka nebo náboženství.*“ (§128 zákona č. 121/1920 Sb.). Vzhledem k absenci definice diskriminace v dobové literatuře rozhodl jsem použít definici jak sociologickou a tak také právní, ze současného právního řádu České republiky, aby čtenář získal alespoň základní představu, jak tento termín v současnosti defínován.

Diskriminace je chápána jako rozdíl mezi lidmi či situacemi na základě objektivních kritérií. Příkladem je věk jako předpoklad pro výkon určitých funkcí. Toto je však hodnotově neutrální užívání pojmu. Některá kritéria rozlišování ale mohou být nastavena tak, že určité skupiny nebo jednotlivci budou znevýhodňováni (Jandourek, 2012, s. 58). Arnošt Bláha si ve svých pracích všímá, že sociální diskriminaci lze definovat jako porušování principu rovnosti a rovné příležitosti se srovnatelnými členy minoritních a majoritních skupin a dodává, že diskriminace se projevuje buďto jako úplné vyloučení, nebo jako odlišné zacházení. Při zkoumání vztahu mezi černošským obyvatelstvem a majoritní společností v 60. letech ve Spojených státech amerických došel k závěru, že zdrojem diskriminace jsou různé předsudky získané výchovou, antipatie na základě určitých zkušeností, hospodářská rivalita, útočný nacionalismus a náboženský fanatismus (Bláha, 1968, s. 380-381). Některé z těchto zdrojů diskriminace jsou náplní předsudků, které pak motivují diskriminační jednání.

Právní systém České republiky rozlišuje několik druhů diskriminace, ovšem pro potřeby této práce stačí pouze definice nejzákladnější, tedy diskriminace přímé. Právní řád hovoří, že přímou diskriminaci chápeme jako *„takovou regulaci, kdy je s určitou osobou nebo skupinou osob zacházeno ve srovnatelné situaci méně výhodným způsobem než s osobami jinými, pokud se tak děje z důvodů právně neospravedlnitelných, tedy za a) na základě nepřípustného kritéria (rasa, pohlaví, národnost, víra atp.), ledaže je rozdílné zacházení na základě takového kritéria věcně odůvodněno oprávněným účelem a prostředky...“* (Bobek a spol., 2007, s. 43). V této práci se budu pouze zabírat přímou diskriminací a kritérii, na základě kterých stát či jeho představitelé použili v romské otázce.

1.2. První Československá republika

Myšlenka nezávislosti Zemí Koruny české a Slovenska byla vždy součástí české a slovenské politické debaty od jejího vzniku, ovšem většinu času se jednalo pouze o jednu z variant budoucího politického směřování a to ještě o proud dlouhodobě menšinový. Avšak poté co se během První světové války ukázalo jako

nereálné východisko separátního míru Dohody s Rakouskem-Uherskem a nereálná byla i koncepce široké autonomie národních států v mocnářství, byl rozpad a rozdrobení císařství jedním z hlavních cílů Dohody. Osud Rakouska-Uherska, trpícího hlubokou vnitřní ekonomickou krizí a tlakem elit jednotlivých národů byl již na začátku roku 1918 velmi nahnutý. Zatímco starému mocnářství zvolnila hrana, čeští a slovenští poslanci získávali stále větší a větší sympatie na vznik samostatného státu nejen doma, ale také v zemích Dohody (Olivová, 2012, s. 61).

Začátkem roku 1918 se i poslanci Říšské rady, poradního orgánu panovníka a vlády Rakouska-Uherska, vzdali myšlenky na zachování mocnářství a přijímají 6. ledna 1918 tzv. Tříkrálovou deklaraci, dovolávající se práva států na sebeurčení a požadují spojení zemí Koruny české a Slovenska do jednoho státního útvaru (Olivová, 2012, s. 62). O den později americký prezident Woodrow Wilson, vrchní představitel Dohody, vyslovuje svůj program o 14 bodech. V těchto bodech shrnuje svoji představu o budoucím uspořádání světa po skončení První světové války, kde v bodě č. 10 požaduje autonomní vývoj všech národů v rámci Rakouska-Uherska. O půl roku později je 30. května 1918 uzavřena Pittsburská dohoda, politické prohlášení o spojení Čechů a Slováků s autonomií Slovenska, toto prohlášení se později stalo zbraní slovenských nacionalistů, jelikož k autonomii Slovenska nikdy reálně nedošlo.

Tomáš Garrigue Masaryk v říjnu roku 1918 předává dokument s názvem Washingtonská deklarace americkému kongresu. Dokument argumentuje důvod nezávislosti Československého státu a zároveň blíže popisuje základní obrysy státu. Nově vzniklý státní útvar měla být demokratická republika respektující lidská a občanská práva, pro tuto práci je důležité, že se jedná o první dokument, kde lze nalézt slib o ochraně národnostních menšin v Československu.

Poté historie vzala rychlý spád, W. Wilson akceptuje daný dokument a dává Rakousku-Uhersku jasně najevo, že o budoucím osudu Českého státu a Slovenska již nebude jednat. Rakouský ministr zahraničních věcí 27. října 1918 skrze nótu přijímá kapitulaci podmínky a o den později skupina českých a slovenských politiků, kteří vejdou do historie jako „Muži 28. října“, vyhlásují samostatný Československý stát a poté 30. října je přijata *Martinská deklarace*, v níž se Slovensko stává součástí

Československého státu. K definitivnímu uznání samostatnosti mezinárodními aktéry, dochází v roce 1919 při podpisu Sanit-Germainské smlouvy. Poté na základě smlouvy z Trianonu z roku 1920 Československý stát získává Podkarpatskou Rus a zbytek Slovenska. Územní rozsah Československa je pak až do jeho zániku neměnný (Olivová 2012, s. 36-60).

První Československá republika oficiálně zaniká 29. září 1938 podepsáním Mnichovské dohody, kdy nacistickému Německu připadá pohraniční pás s početnou německou menšinou. Primárním důvodem rozpadu byl tlak vytvořený představiteli Velké Británie a Francie, kteří se snažili předejít nové válce postupem československého území expanzivnímu nacistickému Německu (Olivová 2012, s. 279).

Ideové pozadí států vzniklých po První světové válce plně reflektuje společenskou náladu, jenž tento nebývalý konflikt přinesl, tedy krizi duchovních a tradičních hodnot. Přičemž tyto jevy se jednoznačně podepsaly i na vzniku prvního Československého státu. Český politolog Stanislav Balík uvádí, že státní ideologie kopírovala filosofii T.G. Masaryka s respektem na domácí odboj, přičemž uvádí čtyři stěžejní myšlenkové body a těmi jsou republikánství, sociální radikalismus antikatolicismus s odlukou církve od státu a čechoslovakismus a československý nacionalismus. Balík přitom tvrdí, že nacionalismus v dané době nebyl ojedinělý jev, ale právě naopak. „*První světová válka přinesla vlnu nacionálního šovinismu, jenž se v podstatě dotkla všech evropských národů. Přesto (či právě proto) vedla idea sebeurčení národů jako metoda řešení soužití národních států (W. Wilson) ke vzniku národně čistých státních útvarů.*“ (Balík 2011, s. 45). Jenže v etnicky různorodé střední Evropě, které se proměna hranic pro První světové válce dotkla nejvíce, šlo o riskantní krok, jelikož zde hrozil vznik nových konfliktů. Přestože československý nacionalismus prokazatelně existoval, nebyl v porovnání se sousedními státy tak agresivní či xenofobní (Balík 2011, s. 46).

1.2.1. Právní ochrana menšin v Československu

K právním normám týkajících se Romského etnika je vyčleněna samostatná část práce, tato podkapitola se týká všech ostatních menšin na území Československa.

V době Československé republiky byla definice pojmu menšina poměrně problematická. Ačkoliv otázka ochrany menšin byla jedním z důležitých politických cílů dané doby, samotná definice slova menšina ve vnitrostátních předpisech chyběla. Nejdůležitější legislativní dokument, který řešil ochranu menšin, je bezesporu Ústava Československé republiky z roku 1920, kde je v šesté hlavě jasně napsáno, že „*Všichni státní občané republiky Československé jsou si před zákonem plně rovni a požívají stejných práv občanských a politických nehledíc k tomu, jaké jsou rasy, jazyka nebo náboženství.*“ (§128 dost. 1 ze zákona č. 121/1920 Sb.). K určení základních rysů pojmu menšina se často vycházelo z norem mezinárodního práva, konkrétně z již výše zmíněné *Saint-Germainské smlouvy*. Konkrétní práva obsažená ve smlouvě měla být občanům přiznávána bez ohledu na původ, jazyk, rasu či náboženství, jak je uvedeno např. v čl. 2. či 7. V čl. 8. se již dokonce hovořilo o příslušnících s československým občanstvím, náležejících k menšinám etnickým, náboženským či jazykovým, ale které osoby se za ně považují, nebylo smlouvou nedefinováno (Němeček a Kulík, 2013). Některé znaky upřesňující tento pojem bylo možné nalézt v dvoustranných smlouvách mezi Československou republikou a sousedními státy (Nidebová 2013, s. 12). Kromě Romů, kterých se týká tato práce, se za specifickou menšinu v období první republiky považovali rovněž Židé. Z hlediska začlenění k určité menšině, se řadili z větší části k té náboženské. Právní úprava postavení Židů a židovských náboženských obcí byla z větší části převzata z dob monarchie (Petráš a kol., 2009, s. 364).

1.3. Romové nebo cikáni?

Romové přicházejí do Evropy přes Malou Asii a Balkán, tedy oblasti, které patřily k Byzantské říši. Přítomnost Romů v Byzanci, potažmo i v Evropě je

odborníky odhadována od 12. století, bohužel neexistují historické záznamy, které by toto tvrzení podpořili. Pokud dobové písemnosti obsahují zmínky o lidu podobné Romům, není zcela jasné, zda se skutečně o Romy jedná. Historické údaje z přelomu 12. století, citované opakovaně různými autory jako zmínky o Romech, zůstávají neprůkazné. Informace obsažená v kronice neznámého mnicha z kláštera na hoře Athos v Řecku kolem roku 1068 se velmi pravděpodobně Romů skutečně týká. Pojednává o lidech zvaných Atsinganoi (Atsigános, Athinganoi), pohybujících se v oblasti Cařihradu. Ať již byli Romové skutečně Acingané, nebo byli v raném středověku s příslušníky cizí heretické skupiny jen omylem ztotožnění, již to nic nezmění na faktu, že z označení Athinganoi – Atsigános vzniklo jedno z nejrozšířenějších pojmenování Romů v Evropě: cikán (německy Zigeuner, italsky Zingar, francouzsky Tsigan, maďarsky Cgány atd.). Důležité je, že slovo Athingan mělo od počátku negativní zabarvení, kterého se nezbavilo ani při postupné přeměně na výraz cikán. Pro vztah většiny k romské menšině je příznačné, že tímto termínem byli Romové nazýváni svým okolím, aniž by jej sami vytvořili, nebo alespoň posléze akceptovali, s názvem cikán se Romové beze zbytku neztotožnili nikdy (Horvátová 2002, s. 14).

Rozdíl mezi definicemi Rom a cikán jedním ze stěžejních problémů této práce. Je nutné si uvědomit, že slovo cikán, je dobový termín, který se používal i jak na označení lidí žijících na okraji společnosti, tak ale rovněž na označení příslušníku romského etnika. Zatímco slovo Rom, jakožto jednotné slovo pro pojmenování všech příslušníků romského etnika, má moderní původ. Roku 1971 se konal první všesvětový romský kongres v Londýně, v rámci tohoto kongresu byla založena Mezinárodní unie Romů, která rozhodla o slově Rom jako o zastřešujícím pojmenování (Nečas, 1999, s. 14). Sami zákonodárci a vykonavatelé státní moci pojem cikán vůbec nedefinovali, a proto docházeli sami k rozdílné interpretaci. Tento klíčový problém je dále popsán v analytické části práce.

Pro účely této práce hodlám používat pojem cikán pro skupinu lidí, žijící „pocikánsku“ tedy kočovným životem, živící se tradičními řemesly, jako prodej koní, věštěním či drátenictví. Jednalo se o lidi pohybující se na okraji společnosti, pro které by se dnes lépe hodilo označení tuláci či kočovníci. Pokud práci použiji slovo Rom, mám tím na mysli příslušníka romského etnika bez ohledu na jeho sociální

status. Rom je tedy označení etnické příslušnosti, zatímco cikán je označení člověka žijícího určitým způsobem života. V této skutečnosti lze říci, že podle dobového označení, že mezi cikány lze nalézt Romy, ale ne všichni Romové jsou cikáni

2. Romové v Československu

Cílem této kapitoly je stručné shrnutí historie romského etnika. Primárně se tato kapitola zaměřuje na dějiny spojené s Českým královstvím a Uherskem. I když oba dva územní celky byly několik staletí součástí jednoho státního útvaru, tedy Rakousko-Uherského císařství, existovalo zde rozdílné nahlížení na Romy. Tato kapitola dále obsahuje statistický přehled romského obyvatelstva v první Československé republice, který uvádí bližší informace o Romech, žijících na jeho území. Závěrem jsou zmíněny právní normy, které platily do přijetí klíčového zákona o potulných cikánech. Cílem této kapitoly je nastínění kontextu, který je umožňuje snazší pochopení situace romského etnika v první Československé republice.

2.1. Romové v Zemích Koruny české

Předkové dnešních Romů pravděpodobně patřili k původnímu obyvatelstvu Indie, které bylo v polovině 2. tisíciletí př. n. l. buďto vytlačeno do těžko přístupných okrajových částí, nebo podmaněno a včleněno do velmi složitého sociálního systému. V rámci kastovního systému předkové Romů patrně příslušeli k nejnižším a opovrhovaným kastám, které se nazývaly specifickými jmény, ale majoritní společnost je znala pod označením Domové. Tíživost kastovního systému a nemožnost získání lepších zdrojů obživy vedly k územnímu pohybu Domských kast, které směřovaly do úrodného Paňdžábu a odtud přes hranice Indického subkontinentu dále na západ. Exodus se uskutečnil v několika proudech různých velikostí pravděpodobně od 3.- 5. stol. do 9.-10 stol. (Nečas, 1999, s. 12).

Jak je již zmíněno v předchozí kapitole, o první přítomnosti Romů na evropském kontinentu vypovídají záznamy z Byzantské říše, na jejímž území několik staletí

Romové žili. Přestože je tato doba spjata se zřejmým úpadkem východního císařství, měla výrazný vliv na romskou kulturu a jazyk. V několika následujících století Romové postupně pronikají na balkánské území a odsud pak i do Čech. Mezi historiky panují neshody, které záznamy o Romech na území Zemí Koruny české lze považovat za nejstarší. Někteří historici se domnívají, že se jedná o záznam v *Dalimilově kronice*, ve které lze nalézt zmínku o 500 tatarských zvědech, kteří přicházejí do Českého království roku 1242, někteří historici podle popisu oblečení a chování těchto zvědů tipují, že mohlo jít právě o Romy, stejně neprůkazné jsou i záznamy z let 1416 (Nečas, 1999, s. 20). Jisté však je, že v následujících letech došlo k příchodu Romů do Českých zemí, jelikož Osmanská říše začala svoji expanzi dále na západ. Následně se Romové v migračních vlnách vydávají do západní Evropy, toto je jasně doložitelné z městských kronik nejen v Německu (Lipsko, Řezno), ale i také v Chebu (Šporcha, 2011, s. 41).

Na začátku svého kočování Evropou neměli Romové větší potíže. To je způsobeno hlavně tím, že byli ve velkém mylně chápání jako poutníci egyptského původu, jejichž předkové odpadli od víry a jsou za tento hřích odsouzeni k vyhnanství a kajícímu putování Evropou (Horvátová, 2004 s. 19). V západní Evropě však Romové přišli do prostředí, které se značně odlišovalo od agrárního Balkánu či Uherska. Řemeslná výroba a obchod byl na vyšší úrovni a přísně kontrolován cechy, které značně omezovaly přístup cizincům do jejich struktur. Romové proto museli hledat alternativní zdroje obživy. Zaměstnání jako tanec, drezura zvířat a příležitostné krádeže vyžadovaly kočovný způsob života, jenž znemožňoval sblížení se s původním obyvatelstvem (Šporcha, 2011, s. 43).

Vztahy původních obyvatel a Romům se více zhoršují po pádu Byzantské říše a s tím související expanze Osmanů na západ. Romové jsou totiž na přelomu 15. století obecně považováni za vyzvědače osmanské armády. První nařízení, které se vztahuje k Romům na území Koruny české, bylo vydáno roku 1545 Ferdinandem I. Ten příkazuje vypovídat kočovné Romy z Českého království. Toto bylo postupně upravováno, od roku 1549 měli být vyhoštěni provedeno tak „aby se jim na zdraví neublížilo“ (Nečas, 1999, s. 22).

V následujících stoletích kočovní Romové stále intenzivněji pronikají z Uher na Moravu, kde stále častěji hledají alternativní zdroje obživy, což má za následek silící zášť ze strany původního obyvatelstva. Reakcí na toto se stala série reskriptů, patentů a mandátů, jenž postavoval Romy mimo zákon. Romové byli Leopoldem I. roku 1688 prohlášeni za psance, to znamenalo, že romské muže mohl kdokoliv při pronásledování beztrestně zastřelit stejně jako třeba ptáky nebo škodnou zvěř. Romy po dopadení čekal trest smrti, zatímco ženy a děti byly trestány uříznutím uší a vyhnáním za hranice města či země. Roku 1721 se trest smrti rozšířil také na ženy. Rovněž se na zemských hrancích a podél cest od roku 1706 byly vyvěšovány tabule s českými a německými nápisy proti vstupu Romů, znázorňující trest smrti za tento prohřešek (Nečas, 1999, s. 28).

Osvícenský absolutismus však přinesl jiný pohled na romskou problematiku, jelikož vrchnost se snažila Romy usadit v méně rozvinutých zemích, tedy primárně v oblasti Zalitavska, ale i na území jižní Moravy. V těchto oblastech byli Romové více tolerováni, tento proces ovšem probíhal hlavně na území Uherska, bude blíže popsán v následující části, která se historii Romů v části Uherska věnuje. V Českých zemích stále docházelo k pronásledování kočovných Romů, například Marie Terezie roku 1749 nařídila vyhošťování kočovných Romů ze zemí Předlitavska s dodatkem, dojde-li k jejich druhému dopadení tak mají být zmrskáni a při třetím usmrceni. (Nečas, 1999, s. 28)

V návaznosti na císařské výnosy vydávali pak zastupitelské úřady zvláštní nařízení, na základě kterých pořádali hejtmané tzv. „vizitace“ proti Romům v jednotlivých krajích. Docházelo tedy k tomu, že skupiny romských kočovníků byly systematicky pronásledovány a štvány. Krajské úřady poté organizovaly přesun zadržených Romů do královských měst, sídelním místům hrdelních soudů, kde je čekala exekuce. Justice dbala na odstrašující efekt, a proto byli Romové za účelem popravy rozváženi do okolních měst a městeček, aby došlo k odrazení dalších Romů. Podle E. Procházkové bylo těchto procesů v letech 1694-1763 na 527 a před soudy se ocitlo 1040 Romů. Největší rozsahu dosáhlo pronásledování Romů v první polovině 18. stol., kdy lze doložit 182 procesů a 93 trestů smrti (Procházková, 1992).

Přes citelnou perzekuci se romské etnikum trvale zdržovalo nejen na území Čech, ale také v přilehlých německých a rakouských oblastech. O delším pobytu svědčí znalost češtiny nebo němčiny stejně tak používání místních jmen a příjmení. Vztah společnosti k Romům byl rozporuplný. Na jedné straně na ně bylo pohlíženo jako na nebezpečné živly, kteří způsobem svého života vytvářeli starosti a konflikty, způsobovali škody na majetku a ohrožovali klid a pořádek. Na druhou stranu se ze stejného důvodu a svojí odlišností stávali vděčným tématem různých legend, bájí a romantických představ. Vysoké panstvo vidělo v Romech prostředek pobavení se a rozptýlení, například při masopustních slavnostech se převlékalo za Romy a Romky. Poddaní pak Romy často najímali jako pomocnou sílu a využívali jejich znalost kovářství či léčitelství (Nečas, 1999, s. 40).

Snaha o usazení v Uhersku se částečně promítla i na Moravu a na jejím území se stále více objevovaly usedlé romské rodiny, do roku 1844 se jednalo o 544 Romů a v roce 1910 se jejich počet skoro ztrojnásobil na 1593 (Nečas, 1999, s. 41)

2.2. Romové na Slovensku

Historie Romů na Slovensku je značně podobná té na českém území, první historické zmínky se datují do 12. a 13. století, kdy nížinaté území Uherska představoval koridor, kudy táhly migrační vlny z Balkánu dále do západní Evropy. První datace z roku 1219, je stejně jako v Čechách, odborníky zpochybňována a za první pravdivý písemný důkaz se považuje správa rychtáře ze Spišské Nové Vsi z roku 1322, ovšem historické záznamy nejsou nějak četné a dá se tedy předpokládat, že Romové tudy pravidelně kočovali v malých skupinkách a nevzbuzovali velký ohlas (Jourová, 1999).

Na rozdíl od Českých zemí byla situace pro Romy na Uhersku mnohem příznivější, toto dokazují například množící se zprávy o usazování romských skupin na feudálních panstvích ve Spiši a v okolí Bardějova, jenž nebylo možné bez přímého svolení vrchnosti. Předpokládá se, že důležitým argumentem pro tyto svolení byla řemeslná zručnost Romů. Dalším důkazem o relativně dobrém

postavení romské menšiny v Uhersku, byly romské migrační vlny ze západní Evropy, ke kterým dochází ve snaze uniknout tvrdým represivním opatřením (Šprocha 2011, s. 43).

Vojnami a osmanskou okupací sužované Uhry potřebovaly důkladnou rekonstrukci, v duchu osvícenské myšlenky, že „*Hlavní bohatství státu jsou jeho obyvatelé*“ se změnil i pohled na Romy. Marie Terezie a Josef II. se snažili plně začlenit romské kočovné a polokočovné skupiny do společnosti (Tkáčová, 2002, s. 34). Za tímto účelem jsou v letech 1760 – 1780 vydána různá nařízení, jejichž cílem bylo nejen trvale usadit všechny Romy, ale primárně je zapojit do hospodářského života, aby císařská pokladnice získala z jejich daní další příjmy.

Kočovní Romové měli podle těchto nařízení zakázáno vlastnit koně a obchodovat s nimi, nařízení umožňovalo odebírat malé romské děti za účelem převýchovy a umístit je v sedláckých rodinách. Starší děti měly povinnou školní docházku. Nové manželství směli Romové uzavírat pouze s neromskými partnery a bylo jim zakázáno používat romštinu. Přes velkou snahu císařského dvora se většinu těchto změn nikdy nepovedlo proměnit ve skutečnost. Jednak protože vrchnost nechtěla na svém území usazovat nové Romy, původně totiž povolení k usazení dostávali pouze Romové, o kterých se vědělo, že budou užiteční. Další důvod byla nedůvěra uherských stavů vůči čemukoliv, co přišlo z Vídně (Šproch, 2011, s. 44). Všechny tyto reformy končí smrtí Josefa II. roku 1790. Jelikož se však povedlo naplnit alespoň část požadovaných změn, docházelo postupně k častějšímu usazování Romů. Z tohoto důvodu se většina romských osad na Slovensku se datuje do 18. stol. Následujících období byly poté přijaty pouze opatření proti kočovným cikánům (viz dále) a do rozpadu Rakousko-Uherska nedochází k žádným změnám ve vztahu k romskému obyvatelstvu (Mann, 1992).

2.3. Statistika Romů v Československu

Neexistují přesná data, jak velká byla romská populace na území první Československé republiky. Podle odhadů bylo na území celého státu v roce 1918 asi

70 000 Romů a v předvečer jeho rozpadu nejspíše až 110 000 Romů (Nečas 1994, s. 11).

Za těmito odhadovanými čísly hluboko zaostávají výsledky obou meziválečných sčítání lidu, které obsahovaly pouze údaje o těch, kdo se při zjišťování národnosti sami za Romy pokládali a hlásili. V Československu tedy k 15. února 1921 bylo těchto osob v Českých zemích 61 a na Slovensku a Podkarpatské Rusi 7967, dohromady tedy celkem 8028 Romů. K 1. prosinci 1930 bylo těchto osob v českých zemích 227 a na Slovensku a Podkarpatské Rusi 31 148, celkem tedy 31 415 Romů (Srb, 1985). Oficiální statistická data, získaná o Romském obyvatelstvu v prvním i druhém sčítání obyvatelstva, tedy zůstávají neúměrně nízká odhadům a na jejich informační a vypovídající hodnotu nelze spoléhat.

Poněkud přesnější údaje poskytuje v tomto směru evidence Romů podle domovské příslušnosti, která probíhala v letech 1922-1927. Ani ta však nebyla kompletní, poněvadž se na Slovensku neprovedlo plné sčítání v několika správních okresech, mimo jiné se jednalo o Nitru a Nové Zámky. Dále je možné předpokládat, že některé skupiny se zaznamenávaly z různých důvodů jen s těžkostmi, takže mohly evidenčnímu šetření uniknout. Především pak kočovní Romové, které na Československém území zastupovali lovarové a kalderaši, patřící do olašské skupiny Romů, první z nich se živili jako koňští handlíři na území celého Československa a druzí jako kotláři v Zemích Koruny české (Horvátová, 2005, s. 63). Na rozdíl od většinové romské populace byly obě dvě tyto skupiny odkázány svým živobytím na kočování, které znesnadňovalo úřadům jejich statistické zaznamenání. Podobné problémy vznikaly také u vrstvy zámožných Romů, zvláště u příslušníků hudebních rodů, kteří se povětšinou asimilovali a od ostatního romského obyvatelstva distancovali (Nečas, 1992, s. 11). Přes tato omezení se výsledky evidence Romů podle domovské příslušnosti přibližují odhadovaným počtům a umožňují provést jejich demografické charakteristiky.

Evidence z let 1922-1927 podchytila v Československé republice celkem 51 866 Romů, kteří tak představovali asi 0,02 % všeho československého obyvatelstva, k poměru k ostatním etnikům a národnostem na území Československa se jednalo o sedmou nejpočetnější menšinu (Srb, 1985). Nejpočetněji se romská populace

nalézala na slovenském území, kde bylo podle evidence přítomno 48 854 Romů. V ostatních zemích měli Romové marginální zastoupení, neboť na Moravě statistika uvádí 2268 zástupců, Česko, Slezsko a Podkarpatská Rus poté něco pod 700⁴ členů dohromady. Nečas však uvádí, že údaje z českého, slezského a podkarpatského prostředí zahrnují jen pouze Romy potulné, kočovné a polokočovné, což nebyl problém pro Země Koruny české, ale údaje z Podkarpatské Rusi jsou tímto faktem značně zkreslena, jelikož zde žila i početná skupina usedlých Romů (Nečas, 1992, s. 12).

Biologická struktura romské populace byla velmi rozdílná v jednotlivých zemích. V Čechách a na Podkarpatské Rusi byla zaznamenána převaha Romů, kdežto ve zbývajících zemích data uvádějí přebytek Romek. Není ovšem jasné, že tento rozdíl ve struktuře není způsoben rozdíly, jak jednotlivé země zpracovávaly informace v průběhu let tvorby šetření. Věkové rozvrstvení Romů se vyznačovalo mladostí, kterou vyjadřovalo zastoupení skoro 20 000 dětí a 4 600 mladistvých. Do věkové skupiny dětí připadala třetina veškeré romské populace: 11,3 % byly děti do 3 let, 7 % děti od 4 do 6 let, 15,9 % na rozpětí 7 až 15 let, na skupinu mládeže (15 – 18 let) připadlo 8 %. Mezi jednotlivými zeměmi byly i v tomto ohledu rozdíly. Stejně jako u ostatního obyvatelstva rostlo i u Romů procento dětí a mládeže ve státě směrem od západu na východ a souběžně s tím klesalo stejným směrem procento dospělých. Je rovněž pravděpodobné, že procentuální zastoupení dětí bylo v romské populaci daleko vyšší, protože v některých oblastech se zaznamenávaly pouze manželské děti či jen dospělé osoby, tudíž se nemanželské děti ocitly mimo evidenci. Takové případy souvisely s celkovým upořádáním příbuzenských vztahů kočovných a polokočovných Romů (Nečas, 1999, s. 13).

Z hlediska pracovního uplatnění v celospolečenské dělbě práce se z celkového počtu 22 875 Romů a Romek produktivního věku živila prací převážná většina (61,7 %), kdežto menší část byla nezaměstnaná, nebo se živila žebrotou a drobnými krádežemi (38,3 %). Vykazované druhy obživy byly jednak spojeny s kočovnictvím drobných řemeslníků, překupníků, hudebníků a komediantů. Poté na usedlý život lidí zabývajících se tradičním kovářstvím a muzikantstvím a především

⁴ Česko 579, Podkarpatská Rus 94 a Slezsko 71

příležitostné nádeničení a nejrůznějšími službami. Řemeslné kočovnictví provozovali v Čechách kotláři, ale také brusiči, deštníkáři, koňští handlíři a jiné profese. Potulka Romů souvisela s provozováním hudební činnosti, s komediantstvím, jakož i s profesionálním žebráním a tuláctvím. Všechny tyto činnosti byly vázány na kočovný způsob života Romů (Nečas, 1992, s. 14).

Z uvedených charakteristik vyplývá, že Romové představovali v Československé republice relativně početnou menšinu, která se vyznačovala nízkou feminitou, poměrnou mladostí a zvláštním uspořádáním příbuzenských vztahů. Živili se vedle tradičních profesí, jako bylo romské kovářství a hudebnictví, čím dál tím častěji příležitostným nádeničením, doplňovaným i žebrotou a drobnými krádežemi. Patřili proto k nejubožejším a izolovaným vrstvám společnosti (Nečas, 1992, s. 15).

2.4. Právní normy týkající se romské menšiny

Od samotného vzniku první Československé republiky se ozývaly četné požadavky po energických protiromských opatřeních. Zvláště důrazný byl například roku 1919 protest z Jičína, kde se potulovaly nebo kočovaly romské skupiny ve větším množství. Tyto skupiny měly na svědomí krádeže a ohrožovaly bezpečnost osob. Proto vyjadřovala i zemská správa politická v Praze nespokojenost s výsledky, kterých bylo dosahováno v Čechách při potírání „cikánského zlořádu“. Odpovědí na tyto stížnosti ministerstvo vnitra doporučovalo stíhat Romy podle platných rakouských předpisů a formulovat návrhy na represivní a preventivní prostředky (Nečas, 1992, s. 18).

Po Rakousko-Uherském vyrovnání, kdy v rámci monarchie vznikají skoro nezávislé státní celky, bylo v obou celcích vydáno velké množství protiromských vládních nařízení. V Předlitavsku se stal opatřením zásadní povahy výnos ministerstva vnitra z roku 1888, č. 14015/1887, který shrnoval všechny předchozí nařízení a ještě je zpříšňoval. Tento výnos byl poté podle recepčního zákona č. 11/1918 Sb. platný i v Československu, dokud jej nenahradil právě zmiňovaný zákon č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech.

V nařízeních se zdůrazňovalo, že kočovné a potulné subetnicity a dokonce i romské etnikum jako celek terorizuje ostatní obyvatelstvo a ohrožuje jejich osobní bezpečí a majetek (Nečas, 1999, s. 52). Podle tohoto výnosu byli cikáni z cizích zemí označováni za nežádoucí cizince, kteří měli být deportováni za hranice země, toto platilo i pro cikány, kteří přišli z Uherska. Toto bylo aplikováno i na Romy, popřípadě další osoby označené za cikány. Dospělé jedince považované za cikány, kteří příslušeli do Předlitavska, čekal při dopadení postrk do domovské vesnice, potrestání a předání do donucovacích pracoven či polepšoven (Lhotka, 2009, s. 230). Podle statistických údajů bylo v letech 1907 – 1909 v Čechách zadrženo celkem 37 246 osob označených za potulné cikány (Macháčková, 1992, s. 22).

V Uhrách bylo podobné nařízení vydáno až během První světové války a ve srovnání se starším opatřením z Předlitavska bylo daleko mírnější. Nařízení vídeňského ministerstva vnitra je nejdůležitější nařízením týkající se Romů v Předlitavsku a jako takové bylo v platnosti skoro 40 let. Toto ustanovení nepřispívalo ke zlepšení situace kočovných a potulných Romů, a ani těch usedlých či usazujících se, neboť celému etniku vykazoval místo na samém okraji společnosti (Nečas, 1999, s. 53).

3. Zákon o potulných cikánech

Tato stěžejní kapitola celé práce obsahuje popis okolností, které vedly k přijetí zákona č. 117/1927 Sb., stručné shrnutí zákona, poté analýzu důvodové zprávy a rozprav v poslanecké sněmovně Národního shromáždění Československé republiky a nakonec jakým způsobem probíhalo celé realizování zákona. V části týkající se analýzy důvodové zprávy a stenografického záznamu rozprav částečně vychází z práce „*Cikáni“- rasa nebo způsob života?* (Fafejta, 2007), ve které autor neanalyzuje samotný zákon ani jeho provádění, ale zaměřuje se, v jakém kontextu zákonodárci používali slovo cikán v rozpravách a důvodových zpráv, jestli je toto slovo použito na základě etnické příslušnosti či na základě způsobu života (Fafejta, 2007, s. 95).

3.1. Okolnosti vedoucí k přijetí zákona O potulných cikánech

Ihned po získání nezávislosti Československa se během vlny požadovaných celospolečenských změn oživilo také téma omezení volného životního stylu osob bez materiálních prostředků pohybujících se z místa na místo po celé republice i mimo její hranice. Tito lidé si často opatrovali životní potřeby méně nebo více závažnou trestnou činností na úkor bezpečnosti obyvatelstva (Soukup, 2013, s. 117). Skupinou obyvatel, která nejčastěji žila tímto způsobem života, byli právě cikáni, přičemž tomuto způsobu života se snažila zabránit už Rakousko-Uherská monarchie, jejíž zákony byly poté retribučně přeneseny i do československého právního řádu (viz předchozí kapitola). I přes existující legislativní opatření bylo Národní shromáždění a ministerstvo vnitra zahlceno stížnostmi, výzvami a doporučením jak zajistit ochranu obyvatelstva a potlačit cikánskou delikvenci a tuláctví.

Typickým požadavkem na legislativní změnu k přístupu vůči cikánům, byla například petice obecního úřadu v Čermné, malé vesnice ve Slezsku, ve které se roku 1920 obrátili obecní zastupitelé na Národní shromáždění s prosbou o vyřešení „cikánské trýzně“. Ke své žádosti zastupitelé připojili návrh, aby „*Cikáni byli schytáni a dáni do vyprázdněných zajateckých táborů.*“ (Soukup, 2013, s. 118).

Za kriminalitou způsobenou některými členy romského obyvatelstva stál nedostatek pracovních příležitostí, způsobený úpadkem tradičních řemesel, sezónním charakterem prací, nízkou kvalitací a společenskou izolací. Z těchto důvodů pro některé Romy často nezbyval jiný prostředek obživy. Je nutné si uvědomit, že v 90 % případů se trestná činnost Romů odehrávala na venkově, právě z tohoto důvodu hlas po řešení problému zní nejsilněji z Agrární strany, potažmo od zákonodárců zastupující zájmy německých rolníků, Svazu německých zemědělců. Navíc jasná převaha trestné činnosti na venkově vysvětluje dobové rčení „*Cikáni jsou metlou venkova*“, s nímž se lze opakovaně setkat během legislativního procesu, ale i v dobových médiích. Nejvíce Romové prováděli majetkovou trestnou činnost, její míra byla ve srovnání s většinovou společností téměř dvojnásobná, přičemž

nejčastěji šlo o krádeže či lesní pynch, naopak oproti většinové společnosti Romové zaostávali v závažnějších zločinech, jako jsou vraždy, ublížení na těle a velké majetkové podvody (Nečas, 2005, s. 192 - 193).

První nástin předlohy nového zákona, který by řešil romskou kriminalitu, byl dokončen v září roku 1921, další písemné úpravy však celý proces zdržovaly. Konečný výsledek byl tak očekáván s rostoucí nedočkavostí, jež měla za následek hromadě podávané petice obcí, interpelace v poslanecké sněmovně a také soukromé iniciativy. Tato kampaň trvala více než dva a půl roku a byla zahájena společnou peticí Jihočeských měst⁵. Města v ní tlumočila protesty svých obyvatel proti kočovným cikánům, které právě titulují „*Pravou metlou venkova*“ a požadují, aby orgány státní moci tomuto problému učinily co nejrychlejší přítrž schválením nového přísnějšího zákona. K naléhavým žádostem se hromadě přidávala města a obce z dalších částí republiky. Tyto žádosti nepřicházely jen z Českých zemí, ale rovněž i ze Slovenska (Mann, 1992, s. 79). Způsob jakým se původně samostatná akce přeměnila v početné hnutí, svědčí o tom, že tu nešlo o spontánní, nýbrž o řízený projev, v jehož pozadí se nejspíše v roli organizátora ocitá Agrární strana (Nečas, 1994, s. 20).

V důsledku všech netrpělivých hlasů, interpelací vlády a tlaku soukromých osob, postoupilo ministerstvo vnitra návrh nového zákona do připomínkového řízení již v roce 1922. Ministerstvo vnitra provádělo celkovou analýzu legislativního řešení cikánské otázky a upozorňovalo na překážky, které bránily přijetí tvrdého zákona. Především se jednalo o § 128 Ústavy z roku 1920 s jasným poselstvím, že všichni státní občané jsou si před zákonem rovni, používají stejných politických a občanských práv, nehledě na to, jaké jsou rasy či náboženství. Navíc československé hospodářství se ještě plně nezotavilo z válečných výdajů a rozpočty měst by nejspíše neunesly navrhované postupy, mezi které patřilo internace dospělých či odnímání a převýchova dětí. Nečas k navrhovanému zákonu zároveň uvádí, že „*Prevence a represe, uvažované proti kočovným a potulným subetnicitám a namnoze proti romskému etniku jako celku, se vymykala ze stávajícího rámce budovaného právního státu i z okruhu zdůrazňovaných lidských a občanských práv.*“ (Nečas, 1993, s. 20).

⁵ Písek, Strakonice, Vodňany a další.

Ekonomická a politická situace tedy neumožňovala legislativní řešení cikánské otázky v té době. Jediným konkrétním výsledkem byl první pokus o zvláštní soupis romské populace. Prvně byl tento soupis vytvořen v Kuřimi na Moravě, za účelem evidování potulných cikánů, jelikož se tento systém osvědčil, byl následně přenesen i na Romy v ostatních částech země. Výsledky toho sčítání jsou podrobněji popsány v předchozí kapitole. Sčítání Romů bylo přípravnou pro zákon vydaný v roce 1927 (Nečas, 1993, s. 21).

V roce 1926 byla vyřešena vládní krize a došlo ke složení tzv. „panské koalice“. Předsedou vlády se stává Antonín Švehla, jako předseda nejsilnější strany koalice, tedy Agrárníků, s nimi do koalice také zasedlo dalších pět politických stran. Tato nově ustavená vláda začala realizovat řadu odkládaných opatření, mezi něž patřil i zákon o potulných cikánech. Počátkem roku 1927 došlo k prudkému zhoršení vztahů mezi Romy a většinovou společností, k čemuž přispělo odhalení cikánských loupeživých tlup v Moldavě nad Bodvou, městysu ležícího nedaleko od Košic, a série loupeží v jižních Čechách (Soukup, 2013, s. 123).

Moldavský proces byl souzen v Košicích a jednalo se v něm o devatenáctičlennou skupinu, která se pod vedením Š. Filkeho dopustila několika loupežných vražd a byla dokonce obviněna i z kanibalismu, což však soud nepotvrdil. Při ohledávání pozůstatků hostin se našly pouze kosti zvířat, ale i to stačilo k podněcování nenávisti, bez ohledu na to, že v bandě byli i členové neromského původu. Tato událost měla veliký ohlas i za hranicemi Československa a ministerstvo zahraničních věcí očekávalo, že se vyskytnou eventuální snahy o zneužití procesu k propagandě proti republice (Lipold, 1999). Krádeže a loupeže v jižních Čechách se připisovaly pětičlenné skupině J. Vrby, proti níž byla zorganizována velká četnická razie, během které bylo zadrženo 158 podezřelých, ale z toho jen 22 Romů (Nečas, 1994, s. 58). Přestože obě bandy měly i neromské členy, agrární časopis Venkov o událostech informoval s tendenčním proticikánským postojem a postupně se k němu připojovali i další listy (Soukup, 2013, s. 124)

Tato situace se promítla i na pole poslanecké sněmovny, kde agrární poslanci v interpelacích vyzývali k „*neprodlenému a ráznému zakročení všemu prostředky, které stát má po ruce*“. Žádali, aby bezpečnostní orgány s největší rozhodností

potíraly tuláctví a kočovný život skupin a jednotlivců, zejména pak Romů. Požadovali změnu dosavadních nařízení, protože tuláckou a romskou otázku nešlo řešit pouze trestním právem, ale i zřízením institucí pro výchovu a nucenou práci. V extrémních případech navrhovali použít stanné právo. V interpelaci jsou použity silné formulace jako „*aby osoby, které se štítí práce a jsou veřejnosti na obtíž, dodány byly do robotáren*“ a „*Dospělí cikáni, kteří by neposlechli a přes potrestání by svůj potulný život vedli dále, bud'těž internováni dle pohlaví ve zvláštních robotárnách*“. Odpovědí na interpelace předložilo ministerstvo vnitra do Senátu návrh zákona č. 117/1927 Sb.

3.2. Zákon č. 117/1927 Sb.

Návrh zákona o potulných cikánech byl do Senátu předložen senátorem Josefem Lukešem v květnu roku 1927. Osnova předkládaného zákona měla preventivní zásady, a to především ve formě soupisu a zavedení postupné evidence potulných cikánů, jenž mělo být ještě později upraveno vládním nařízením. Další navrhované preventivní opatřením bylo zavedení cikánské legitimace, jakožto průkazu totožnosti, kterým budou povinně všichni potulní cikáni vybaveni. Návrh zákona dále stanovil, že kočování cikánských rodin s povozy a tažnými zvířaty mělo být umožněno jen na základě kočovného listu, který vystavuje příslušný úřad I. stolice⁶. Kočovný list má platnost jednoho roku a není na něj automatický nárok. V kočovném listu mohl být předepsán směr jízdy a teritorium povolené ke kočování. Kočovné listy a cikánské legitimace se měly na požádání předložit bezpečnostním orgánům k nahlédnutí a kočovnické listy navíc měly být uloženy u úřadů po dobu táboření. Kočovat a tábořit v tlupách zákon absolutně zakazoval, návrh povoluje jen kočování ve skupinách, které nepřesahují rámec rodiny. Dále pak navrhovaný zákon přiděluje starostovi obce pravomoc, aby určil na jak dlouho a kde mohou cikáni tábořit. Politické úřady II. stolice⁷ mohly určit území a obce, kam je přístup cikánů vůbec zakázán. Zahraničním cikánům byl vstup na území Československé republiky přísně zakázán, mimo výjimky, které vydávalo ministerstvo vnitra. Cikánům mohly být odebrány děti starší

⁶ Obecní úřady na základě zákona č. 125/1927 Sb.

⁷ Okresní úřady na základě zákona č. 125/1927 Sb.

14 let pokud „*nemohou-li o ně náležitě pečovati a zvláště jim dáti potřebnou výchovu*“ a předány do péče řádných rodin nebo výchovných ústavů. Cikánům bylo také zakázáno vlastnit jakékoliv zbraně a výbušniny, přičemž zbraněmi se rozumí i například dýky a boxery. A nakonec, kočovní cikáni a jejich zvířata mohli být kdykoliv vystaveni lékařské a veterinární kontrole. (Senát, 1927).

Jak již je patrné z důvodové zprávy zákona, inspirací pro toto legislativní opatření byla francouzská zákonná úprava o provozování potulných zaměstnání a o úpravě cestování kočovníků z roku 1912 a bavorský zákon o potírání cikánů, tuláků a povalečů z roku 1926 (Soukup, 2013, s. 125). Francouzská předloha však nesměřovala výlučně proti cikánům. Podle něj byly za kočovníky považovány všechny osoby bez rozdílu státní příslušnosti, které se toulaly se na francouzském území, bez bydliště ani příbytku i v případě, když měly prostředky k obživě nebo pokud tvrdily, že provozují nějaké zaměstnání. Z tohoto výčtu však byli vyjmuti kočovní řemeslníci, trhovci a nezaměstnaní dělníci hledající práci. Přestože byli tuláky míněni převážně cikáni, zákon neobsahoval slovo cikán ani jiné podobné etnické nebo národnostní označení, zabýval se prostě kočovníky (Nečas, 1994, s. 59). Zákon přikazoval vytvářet soupis kočovníků formou antropometrických knížek. Dokumenty byly vystaveny pro každou osobu starší 13 let. Doklady obsahovaly fotografii kočovníka, jeho otisky a popis postavy, výčet povinností a kolonky, do nichž se zapisovaly pobyty v obcích. Takto popsaná evidence cikánů byla bez podstatných změn převzata a uplatněna v československém návrhu zákona o potulných cikánech v podobě cikánské legitimace (Soukup, 2013, s. 125). Bavorský zákon o potírání cikánů, tuláků a povalečů měl povahu výjimečného opatření proti cikánům. Šlo v podstatě o velmi restriktivní předpis, který upravoval boj proti „cikánské trýzni“. Zaváděl institut kočovníckých listů, úpravu táboření v tlupách na vykázaných místech a další omezení pobytu cikánů. Také toto řešení bez velkých změn převzal návrh československého zákona (Soukup, 2013, s. 125).

3.2.1. Analýza důvodové zprávy

Klíčovou otázkou celého navrhovaného legislativního opatření bylo, kdo bude vlastně jeho cílem. V první paragrafu zákona č. 117/1927 Sb. stojí, že „*Za*

potulné cikány podle tohoto zákona pokládají se cikáni z místa na místo se toulající a jiní tuláci práce se štítící, kteří po cikánsku žijí a to i v obojím případě i tehdy, mají-li po část roku – hlavně v zimě – stálé bydliště.“ (§1 z zákona č.117/1927Sb). V důvodové zprávě pak předkladatel zákona senátor Lukeš tvrdí, že „*Připravovaný zákon má mířiti pouze proti cikánům potulným, jakožto elementu veřejné bezpečnosti zvláště nebezpečnému, nikoli tedy proti cikánům usedlým, má však dále mířiti i proti jiným tulákům po cikánsku žijícím, kteří jsou často ještě nebezpečnější než cikáni rodem“* ovšem samotný termín cikán nevysvětluje, ale uvádí „*nějak blíže definovat pojem cikána a cikánského života není v zákoně možno, jest to věcí jedna vědy – ethnografie.“* (Senát 1, 1927).

Z důvodové zprávy zákona tedy vyznívá, že cílem zákonodárců bylo, aby zákon nebyl namířen proti Romům jako etniku, ale proti jejich způsobu života. Tedy pokud nevedou kočovný a potulný způsob života, zákon se jich nemá týkat. Jasným cílem navrhovaného zákona tedy má být prevence, ve formě postupného usazení všech cikánů. Prostředkem jak tohoto usazení chtějí zákonodárci dosáhnout, je skrze převýchovu dětí a dospělých. Myšlenka převýchovy se opakovaně vyskytuje i ve všech následujících rozpravách, proto lze usuzovat, že tento problém byl chápán především v sociální rovině. Pokud by vláda chápala tuto problematiku rasově, tedy že tuláctví je vrozený projev všech Romů, nebyla by možná jejich převýchova (Fajeta, 2008, s. 98). Tuto domněnku potvrzuje i další pasáž důvodové zprávy „*Výchova, škola a okolí dělá vlastně člověka, jakým jest, a budou-li takové dítky zbaveny neblahého prostředí, v jakém žily, mohou se z nich státi řádní občané“* Tedy přesvědčení, že povaha jedince se dá změnit změnou jeho prostředí. V podobném duchu, jsou uváděny i kolonie pro dospělé cikány. Cikáni vybočovali ze sociálního řádu, pokud ale budou vystaveni disciplíně, stanou se plnohodnotnou součástí systému, podle zpravodajce by mělo toto začlenění trvat jednu generaci, což by mělo býti dostačující. Výchova změní jedno pokolení a všechny následující budou poté „*řádné“*, budou mít většinové vzorce chování, zastávat stejné normy a názory (Fajeta, 2007, s. 99). Předkladatel zákona senátor Lukeš označuje zákon za „*humanistický“*, jelikož jeho cílem je pomoci začlenit se do společnosti alespoň dětem, když to nepůjde dospělým (Senát, 1927).

3.2.2. Analýza rozprav k zákonu v Národním shromáždění

Jednotlivé politické strany zaujaly k projednávanému vládnímu návrhu rozdílná stanoviska, kde kromě souhlasu zaznívaly i výhrady. Pro návrh zákona řečnili především zákonodárci český a německých stran zastupující zájmy venkova a klerikalismu. Agrární strana byla pověřena v obou komorách zpravodajskou funkcí a také mu projevila absolutní souhlas. Podporovatelem zákona byli také poslanci za Československou stranu lidovou, za zmínku stojí myšlenka jejich poslance označit všechny potulné cikány tetováním. (SČSDPK 2). V souhlaseném tónu se vyslovují i zástupci Svazu německých zemědělců, viz záznam projevu poslance Shuberta „*Není případné, jestliže se s jedné strany tvrdilo, že tento návrh zákona je v rozporu s lidskostí. To není správné, naopak tento návrh zákona dýše duchem altruistickým. Netrestáme člověka z nenávisti, nýbrž trestáme jej, abychom jej polepšili.*“ (SČSDKP 1). Ovšem našli se také poslanci, kteří by si představovali daleko přísnější zákon, jako například Franz Matzer za Německou nacionální stranu a jeho představa, o umístění všech cikánů ve speciálních vesnicích, které by je oddělovaly od zbytku společnosti (tamtéž).

Negativní reakce poté zaznívají především z levicových stran. Za zmínku stojí kritika sociálně-demokratického poslance Jaromíra Nečase, který pronesl: „*Je to výjimečný zákon, namířený proti určité rase jak již sám titul zákona naznačuje a je to zákon, který omezováním osobní svobody a práva pobytu nesrovnává se s naší ústavou. Je to s výjimkou reakčního Bavorska jedinečný zákon v Evropě* (tamtéž), zároveň kritizuje širokou definici termínů potulný cikán a život „po cikánsku“ a dodává, že se zavedením zákona stigmatizují Romové jako celé etnikum. Na plénu předložil navrhované změny zákona, ty byly však jen kosmetické a příliš toho neměnily. Dále pak vysvětluje, že cikáni žili jako štvaná zvěř, vždy žili jako vydědění společnosti, jenž jimi opovrhovala a nechovala se k nim jako k lidem, tudíž nynější situace Cikánů je toho přirozeným důsledkem, jelikož vydědění společnosti vždy žijí svým vlastním způsobem (Soukup, 2013, s. 128). Komunisté byli přesvědčeni, že zákon je namířen proti chudým bez ohledu na rasu či národ, zákon chápali jako další policejní opatření buržoazie. Konstatují, že „*Podmínkou řešení cikánské zločinnosti je povalení kapitalismu*“ (SČKDP 3).

Z dostupných podkladů lze vyvodit, že snahou poslanců a senátorů bylo zaměřit zákon na kočovné cikány a ne primárně proti Romům. Vzhledem k tomu, že předpokládali, všeobecnou znalost termínu cikán, nedochází v zákonu k definici tohoto pojmu. Zákonodárci byli totiž přesvědčení, že Romové jsou národ od nepaměti kočující a proto musejí zákonně omezit cikánský způsob života. Fakt, že se zákon vztahoval i na jiné kočovníky bylo bráno jako jeho plus, to že usazené Romy nevztahoval, nevadilo, protože to ani nebylo jeho cílem. Přestože bylo definováno „cikánství“ jako sociální fakt, neubránili se ani rasovým charakteristikám viz např. *„u cikánů je nutné počítat s vrozeným pudem pro život toulavý“*, zároveň ti, kteří považovali zákon za příliš měkký, měli blíže k rasovým teoriím o nevyhovatelnosti a nevěřili úvahám o převýchově (Fafejta, 2007, s. 104 - 105).

Schválená verze zákona se lišila od navrhované jen v jednom bodě, a to zvýšení věkové hranice pro odebrání dítěte na 18 let. Tuto změnu navrhl Senát ve snaze vytvořit co největší skupinu dětí, která mohla být poslána na převýchovu. V roce 1928 vychází vládní nařízení k tomuto zákonu a postupně také výnosy jednotlivých ministerstev, kterým získala legislativní úprava cikánské otázky finální podobu a mohla být zaváděna v praxi.

3.2.3. Realizace zákona

Znění zákona jasně stanovuje, že většina práce při jeho realizaci připadá politickým úřadům I. stolice a četnictvu, pro něž byly politické úřady I. stolice představeným úřadem (§7 ze zákona č. 299/120 Sb.). O významném podílu četnictva na realizaci tohoto zákona poté svědčí i výnos ministerstva vnitra č 21.844/5, který svěřil vedení ústřední evidence potulných cikánů Ústřednímu četnickému pátracímu oddělení v Praze, jenž vzniklo roku 1928 osamostatněním a reorganizací četnického oddělení u Poznávacího úřadu policejního ředitelství v Praze, které již určitou evidencí cikánů již disponovalo (Dlouhý, 1992, s. 489).

Bez ohledu na připravované vládní nařízení k provádění zákona o potulných cikánech bylo jedním z hlavních úkolů četnických pátracích stanic vedení soustředěné evidence pátrací služby a evidence cikánů. Z tohoto důvodu byly dosavadní lokální evidence převedeny na příslušné pátrací stanice (Dlouhý, 1992, s. 490). Evidence cikánů na pátracích stanicích se skládaly ze dvou částí, první z nich byla tvořena částí záznamů soustředěné evidence pátrací služby, zahrnující objasněné i neobjasněné skutky spáchané domněle či skutečně cikány. Tyto záznamy sloužily jako podklad pro vedení dalších částí evidence. Druhá část již vycházela z přijatého zákona o potulných cikánech a zahrnovala evidence cikánů a jiných potulných tlup. Tato část se skládala z cikánských evidenčních listů a výkazů potulných tlup.

Z litery zákona přímo vyplývala starostům obce povinnost informovat místně příslušnou četnickou stanici o každém utáboření potulných cikánů v obvodu obce, a uvést podrobnější informace o charakteru tlupy (počet osob, vozů a zvířat). Příslušníci četnické stanice měli za povinnost provést kontrolu každého potulného cikána či tlupy, se kterým přišli při výkonu služby do styku a podat o tom stanovené hlášení tzv. zprávu o cikánu, v níž zaznamenali osobní údaje, číslo cikánské legitimace a místo a čas kontroly. Tuto zprávu pak zasílali na příslušné místní pátrací stanici. Stejný postup byl doporučen v případě kontroly kočovné tlupy, s tím, že ve výkazu kočovné tlupy doplňovali informace o počtu členů, povozech a dobytku. Přičemž výkaz byl rovněž určen pro místní pátrací stanici a její opis byl určen četnické stanici ve směru pravděpodobného pohybu tlupy (Dlouhý, 1992, s. 492).

Vzhledem k nejednoznačnému vymezení osob, kterých se zákon týkal, bylo často na rozhodnutí úředníků a četníků, kdo bude považován za cikána a bude mu přidělena cikánská legitimace. V interním časopise pro policii a četnictvo *Bezpečnostní služba* lze nalézt tento příspěvek: „*Někteří nezasvěcenci z řad obyvatelstva považují usedlé cikány za nutné zlo nikterak zvlášť nebezpečné. Ve skutečnosti jsou tito cikáni – kobylinky rovněž tak nebezpeční a škodliví, jako cikáni potulní a jakákoliv shovívavost proti nim jest hříchem proti veřejné bezpečnosti...Často se vede spor o to, zda známý zákon o potulných cikánech vztahuje se i na usedlé cikány a jest v této věci v každém okrese jiná praxe. Někde legitimace dostali, jinde je prý nepotřebují. Připouštím, že mezi nimi najdeme někdy bílou vránu, avšak čistě bílou nikdy ne.*“ (Makovec, 1932, s. 64). Vydávání

cikánských legitimací potvrzují pamětníci z řad usedlých Romů.(Horváthová, 2005, s. 313). Přestože se vláda původně snažila evidovat cikánskou legitimací pouze kočovné cikány, nejasná definice tohoto termínu zapříčinila i evidování části usazené Romské populace.

Je nutné pochopit, že cikánské legitimace byly svými nositeli chápány negativně – jako cejch. Legitimace ztěžovala (ale nevyklučovala) získání oprávnění k provozu kočovné živnosti, i její samotný provoz. Svého nositele automaticky řadila mezi spodinu společnosti. Jelikož byla většina Romů velmi chudá a negramotná, většinou se nesnažila komunikovat s úřady o neprávem udělených legitimacích, ovšem ojedinělé případy byly vždy rovnou zamítány s argumentem, že v zákoně o potulných cikánech ani jeho prováděcí vyhlášce není možnost legitimaci odejmout (Horváthová, 2003, s. 314-5).

Během dvou let platnosti zákona o potulných cikánech, hlásilo Ústřední četnické pátrací oddělení v Praze, že k roku 1930 bylo vydáno 11 537 cikánských legitimací a během roku 1929 pomohla evidence k dopadení 311 hledaných osob. Sbírkou otisků prstů v roce 1930 posloužila zjištění pachatele trestného činu v 15 případech. Za dobu trvání první Československé republiky bylo vydáno 36 000 legitimací (Lhotka, 2005, s. 234). Některé důsledky zákona o potulných cikánech nejsou do dnes přesně objasněné. Předpokládá se, že systém odjímání cikánských dětí a jejich přeposílání na převýchovu nedosáhl takové intenzity, kterých si vláda představovala. Na základě účetnictví obecních rozpočtů, které měly na tento proces zvláště vyhrazené fondy, lze usuzovat, že k odebrání dětí skutečně docházelo. Ovšem zjistit, kolik jich přesně bylo a jaký byl jejich další osud, je výzvou pro další badatele (Horváthová, 2003, s. 316).

3.3. Analýza zákona

Při hodnocení zákona o potulných cikánech a k němu vztahující se prováděcí nařízení, je potřebné porozumět, jak si stojí v porovnání s ostatními zákony tohoto typu v Evropě, ale i jaké místo zaujímá v Československé legislativě. V Evropě do

20. století necílilo žádné legislativní opatření výlučně na Romské etnikum, ale vždy byla snaha o potlačení pytláctví a kočovného způsobu života. První protiromské zákony byly vydány teprve v Československu a Bavorsku. Bavorská norma měla formu reakčního zákona a byla značně těžkopádná, ovšem československý zákon byl propracovanější, ve své době tak ceněný, až se stal předlohou pro zavádění protiromské legislativy i v jiných státech (Nečas, 1992, s. 24)

Z pohledu československého práva, se jednalo o primárně represivní zákon. Hlavní myšlenkou zákona bylo odnaučit cikány tuláckému způsobu života převýchovou, ovšem o realizovatelnosti tohoto cíle lze značně pochybovat (Horvátová, 2005, s. 313). Za tímto účelem však zákon obsahoval možnost odebrání dětí mladších 18 let a jejich předání na převýchovu do náhradních rodin či ústavů Pro starší osoby byly určeny nucené pracovní kolonie. Tyto kolonie měly oporu v zákoně č. 102/1929 Sb. o zřízení nucených pracovních kolonií a o změně některých ustanovení trestního práva. Bohužel nejspíše neexistuje dostatečný zdroj informací k těmto zařízením, nepodařilo se mi dohledat přesný počet kolonií ani jejich umístění. Přesto však lze nelézt informace, že do kolonií mohly být zařazeny odsouzené osoby, které byly již dvakrát trestány pro menší přestupky, hledělo se na ně tak, že nechtěly hledat práci kvůli své lenosti a raději se uchylovali k zločinu, pro který byly jako příslušníci nemajetných tříd vždy náchylní (Senát 2, 1927). Rovněž do kolonií byly zařazeny zahálčivé osoby a osoby s „ničemnou lehkomyšlností“ či zhrublé zjištění viníka, dvakrát potrestaného za trestný čin proti cizímu majetku.

Zbytek postupů, které zákon zaváděl, byly již čistě restriktivní. Zavádění evidence romského obyvatelstva je ospravedlnitelný postup, ovšem v první Československé republice bylo při tomto postupu použito automatické kriminalizace celého etnika. Toto je zřejmě z provádění evidence na základě policejních technik (daktyloskopie a antropometrie), které se běžně používaly pro evidenci zločinců. Zároveň o mnohém vypovídá umístění celé evidence v Ústředním četnickém pátracím oddělení. Po dobu měření mohlo být Romům přikázáno, aby se nevzdalovali z určitého místa a denně se hlásili na četnických stanicích. K dodržení tohoto příkazu jim byly odjímány jiné doklady nebo část movitého majetku. Tímto opatřením se ovšem stála osobní svoboda této skupiny obyvatelstva iluzorní a ustanovení zákona se skutečně dostávalo do rozporu s ústavou (Nečas, 1993, s. 24)

Přestože na protiústavnost zákona upozorňovali již někteří poslanci, nebylo jejich hlasu vyslyšeno. Upozorňovali, že se jedná o porušení těchto ústavních částí „*Všichni obyvatelé republiky Československé požívají v stejných mezích jako státní občané této republiky na jejím území plné a naprosté ochrany svého života i své svobody nehledíc k tomu, jakého jsou původu, státní příslušnosti, jazyka, rasy nebo náboženství...*“ (§6 odstavec 2 ze zákona č. 121/120 Sb.) a už v úvodu citované části ústavy o ochraně menšin (§128 ze zákona č. 121/120 Sb.). Ačkoliv měly být cikánské legitimace vydávány pouze kočovným a potulným cikánům, postupem času je obdržely i usazení Romové, takže se stávaly konkrétním důkazem o diskriminaci celého etnika (Nečas, 1992, s. 24).

Zároveň zavedením kočovnického listu, jehož udělení navíc pouze záviselo na libovůli úřadů, se objevila možnost vyznačení povolených kočovných tras a míst k táboření. Toto bylo v rozporu s garancí volnosti pohybu v Ústavě (§ 108 ze zákona č. 121/120 Sb.). Tato část Ústavy je rovněž porušována §10 zákona o potulných cikánech, který na základě rozhodnutí okresního úřadu umožňoval vydat zákaz vstupu do určitých obcí a území všem potulným cikánům. Toto nařízení bylo v praxi využito třeba v Praze, Brně ale také v lázeňských městech Poděbrady a Luhačovice, s odůvodněním, že potulní cikáni pobuňují lázeňské návštěvníky. Dále měli cikáni zakázaný vstup do příhraničních oblastí. Přes všechny tyto konflikty s Ústavou z roku 1920 byl zákon přijat.

4. Závěr

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava roku 1939, se Romové žijící v Československu, se ocitají znenadání ve čtyřech státech⁸, z nichž každý měl jinou protiromskou politiku. Zatímco Německá říše určovala pojmy cikán a cikánský míšenec podle rasového klíče. Protektorátní správa považuje za cikány všechny osoby, kterým byla v rámci zákona č. 117/1927 Sb. vystavena cikánská legitimace, potažmo jsou v cikánské evidenci a tato definice zůstává až do roku 1942, kdy dochází k rozdělování podle říšskoněmeckého rasového klíče.

⁸ Protektorát Čechy a Morava, Slovenský stát, Třetí říše a Maďarské království.

Předpisem z roku 1939 protektorátní správa nařizuje všem kočovným cikánům, aby zanechali kočování a do dvou měsíců se usadili. Úřadům bylo nakázáno, aby vyložily na tuto problematiku veškerou možnou energii. Těm, kteří daný zákaz neuposlechli, bylo pohroženo zařazením do kárných pracovních táborů. Tyto tábory byly zřízeny na základě vládního nařízení o kárných pracovních táborech z roku 1939 a byly otevřeny v letech 1940 v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. Tábory byly primárně určeny pro muže starší 18 let, kteří se vyhýbali práci a nemohli prokázat, že si řádným způsobem zajišťují obživu. Protektorátní úřady, které se neuměly, či nechtěly vypořádat s problémy, jenž vznikaly při usazování Romů, začaly internovat do pracovních táborů také Romy. Podíl Romů v táborech byl do 25 %. Toto se nemění ani při přejmenování táborů z pracovních na sběrné v roce 1942 (Nečas, 1992, s. 66-68).

Cílem této bakalářské práce je nalézt odpověď na otázku, zda „*Byla politika první Československé republiky vůči romskému etniku diskriminační? Pokud ano, na jakém základě diskriminovala?*”.

Všichni citovaní odborníci, kteří se specializují na tuto problematiku, se shodnou na tom, že československá republika měla tvrdé a přísné zákony vůči romskému etniku. Někteří, politici první Československé republiky je označili za protiústavní. Osobně se s těmito názory ztotožňuji. Romské etnikum a jeho neměnný způsob života v průběhu staletí je v Evropě naprosto unikátní. Kočování je logicky překážkou při sbližování se s usazeným obyvatelstvem a k získávání technologického pokroku. Toto je naprosto zřejmé na situaci Romů v Československu, zatímco na Slovensku, Podkarpatské Rusi a části Moravy přicházeli Romové do kontaktu ještě s většinově agrární společností, České země již byly silně industrializované. Česká společnost tedy měla tendenci pohlížet na Romy a jejich způsob života jako značně archaický, který do nového století nepatřil. Přestože lze ze slov politiků vyčíst snahu, začlenit Romy do moderní společnosti, skrze zvolené prostředky, tedy převýchovu v pracovních táborech a sirotčincích, lze o míře vynaloženého úsilí pochybovat.

Díky nejasnému definování klíčového zákona a rozdílných měřítek státních orgánů, docházelo ke kriminalizaci části etnika. Naplňování represivního zákona,

které mělo za cíl diskriminovat primárně kočovné a potulné Romy, však v důsledku stigmatizovalo i Romy usedlé a prohlubovalo propast mezi nimi a většinou společností. Romský problém však nezačal první Československou republikou, jeho kořeny sahají dávno do minulosti. Ovšem z politiky československého státu nelze vyčíst výraznější snahu o pozitivní změnu.

5. Použitá literatura

Odborné články a publikace

BLÁHA, Arnošt Inocenc. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Academia [Praha], 1968.

BOBEK, Michal, Pavla BOUČKOVÁ a Zdeněk KÜHN. *Rovnost a diskriminace*. Praha: Beck, 2007. Beckova edice ABC. ISBN 978-80-7179-584-1.

DLOUHÝ, M. *Zákon o potulných cikánech a činnost četnictva při jeho realizaci*. Kriminalistický sborník 36, 1992, č. 12, s. 479- 486.

HELLER, Celia Stopnicka, *On the Edge of Destruction: Jews of Poland Between the Two World Wars*, Detroit : Wayne State University Press. 1993. ISBN: 978-08-143-2494-3

FAFEJTA, Martin. „Cikáni “–rasa, nebo způsob života?." *Sociální studia* 4 (2007): 93.

HORVÁTHOVÁ, J.: *Dílčí příspěvek k zamyšlení nad povahou a působením zákona č.117/1927 Sb., o potulných cikánech ze zorného úhlu současných znalostí v oblasti romistiky a sociální práce (Na základě nepublikovaných písemných a ústních pramenů)*. In: DVORÁK, T. – VLČEK, R. – VYKOUPILOV, L.: *Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*. Brno 2003, s. 311–321.

HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. [1. vyd.]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-615-X.

JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2.

KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. *Od národního státu ke státu národnosti?: národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*. V Praze: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2377-1.

LHOTKA, Petr (2009) *The Definition of "Gypsy" in juridical rules from the beginning of the 20th century to 1945*. *Historica - Review in History and Related Sciences*, 16 (1). pp. 229-246. ISSN 1213-8452

MACHAČOVÁ, Jana. *Vývoj zákonodárství a Cikáni v českých zemích 1848 – 1918*. In *Slezský sborník. Acta Silesiaca..* Opava : Slezské zemské muzeum, 1994. 92, č. 1, 2, 3-4,ISSN:0037-6833

MANN, Arne B. *Neznámi Rómovia: zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku*. Bratislava: Ister Science Press, 1992. ISBN 80-900486-2-5.

NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938 - 1945*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1992. Spisy Masarykovy Univerzity v Brně. ISBN 80-210-0945-4.

NEČAS, Ctibor. Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945). Brno: Matice moravská, 2005. Knižnice Matice moravské. ISBN 80-86488-20-9.

NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 4., dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. ISBN 80-7067-952-2.

OLIVOVÁ, Věra. Dějiny první republiky. 2. vyd. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 2012. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše. ISBN 978-80-86107-47-9.

PETRÁŠ, René, Helena PETRŮV, Harald Christian SCHEU, Mahulena HOFMANNOVÁ a Jan KUKLÍK. Menšiny a právo v České republice. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009. ISBN 978-80-87284-00-1.

PROCHÁZKOVÁ, Eva. *Perzekuce romských kočovníků v českých zemích v 18. století: (na základě rozboru ortelních manuálů pražského apelačního soudu)*. Sborník archivních prací. 1992, , 307-409. ISSN 0036-5246.

SNIEGOŇ, Tomáš. *Vanished history: the holocaust in Czech and Slovak historical culture*. First published. New York: Berghahn, 2014. Making sense of history. Studies in historical culture. ISBN 978-1-78238-294-2.

SOUKUP, Ladislav. *SNAHY O REGULACI TULÁCKÉHO ŽIVOTA CIKÁNŮ V PRVÉM DESETILETÍ ČSR, 2013*. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*, ISSN 0323-0619

SRB, Vladimír. *Demografický profil československých Romů*. Český lid, 1985, 139-148. ISSN 0009-0794

ŠAMANOVÁ, Gabriela. *Národnost ve sčítání lidu v českých zemích*. Naše společnost, 2005, 3.1: 10-15. ISSN: 2336-1646

TKÁČOVÁ, A. 2002. *Rómovia v období od vlády Márie Terézie po vznik I. ČSR*. In: VAŠEČKA, I. (ed.) *ČAČIPEN PAL O ROMA. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: IVO, s. 31–42. Slovensko v pohybe. ISBN 80-88935-41-5.

TÓTH, Andrej, Lukáš NOVOTNÝ a Michal STEHLÍK. *Národnostní menšiny v Československu 1918-1938: od státu národního ke státu národnostnímu?*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012. Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis. ISBN 978-80-7308-413-4.

Elektronické zdroje

BALÍK, Stanislav. Politický systém českých zemí 1848-1989. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2011. Monografie. ISBN 978-80-210-5438-7. Dostupné také z: http://toc.nkp.cz/NKC/201105/contents/nkc20112183740_1.pdf

JUROVÁ, A. 1998. *História Rómov na Slovensku stále neznáma*. (Úvaha o problémech výskumu.) *Človek a spoločnosť*, 1 (3), [citováno 05. 05. 2016]. Dostupný z WWW: < <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-98/index.html> >.

NIEDOBOVÁ, Anna. *Právní ochrana menšin v první ČSR* [online]. Brno, 2013 [citováno 05. 05. 2016]]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Vedoucí práce Jaromír Tauchen Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/326062/pravf_m/>.

ŠPROCHA, Branislav. *Populácia Rómov na Slovensku a možnosti jej prognózovania* [online]. 2011 [citováno 05. 05. 2016]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/115303>

Legislativní dokumenty

OSN, VŠEOBECNÁ DEKLARACE LIDSKÝCH LIDSKÝCH PRÁV. *OSN.cz* [online]. Paříž, 1948 [citováno 05. 05. 2016] Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>

SČSDPK⁹ 1, Poslanecká sněmovna, 101. schůze, Zpráva výboru ústavně-právního o usnesení senátu (tisk 1135) k vládnímu návrhu (tisk sen. 415 a 459) zákona o potulných cikánech a podobných tulácích (tisk 1167), 14. 7. 1927. [citováno dne 2.5.2016]. Dostupný z: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/101schuz/s101005.htm>

SČSDPK 2, Poslanecká sněmovna, 101. schůze, Zpráva výboru ústavně-právního o usnesení senátu (tisk 1135) k vládnímu návrhu (tisk sen. 415 a 459) zákona o potulných cikánech a podobných tulácích (tisk 1167), 14. 7. 1927. [citováno dne 2.5.2016]. Dostupný z: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/101schuz/s101006.htm>

SČSDPK 3, Poslanecká sněmovna, 101. schůze, Zpráva výboru ústavně-právního o usnesení senátu (tisk 1135) k vládnímu návrhu (tisk sen. 415 a 459) zákona o potulných cikánech a podobných tulácích (tisk 1167), 14. 7. 1927. [citováno dne 2.5.2016]. Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/101schuz/s101007.htm>

SENÁT 1, Senát Národního shromáždění, 4. zasedání, Senátní tisk 415, Důvodová zpráva k zákonu o potulných cikánech, 1927. [citováno dne 2.5.2016], dostupné z: http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/2vo/tisky/T0415_01.htm

SENÁT 2, Senát Národního shromáždění, 4. zasedání, Senátní tisk 445. Důvodová zpráva k zákonu o zřízení nucených pracovních kolonií a o změně některých ustanovení trestního práva, 1927 [citováno dne 2.5.2016], dostupné z: http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/2vo/tisky/T0445_01.htm

Zákon č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech

⁹ SČSDPK – Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna

Zákon č. 121/1920 Sb. Ústavní listina Československé republiky

Zákon č. 125/1927 Sb. o organizaci politické správy

Zákon č. 299/1920 Sb. o četnictvu

Novinové články

ČTK. Zbourejte veprín v Letech, vyzval výbor OSN Českou republiku. *Lidovky.cz* [online]. Praha, 2013 [cit. 2016-05-06]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/uzavrete-veprin-na-miste-koncentracniho-tabora-vyzyva-osn-cesko-ph6-/zpravy-domov.aspx?c=A130725_170450_ln_domov_sk

KABÁTOVÁ, Šárka. *Okamura popřel romský koncentrák. Hanebnost na úrovni zločinu, reagují politici.* In: *Lidovky.cz* [online]. Praha, 2014 [cit. 2016-05-06]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/hanebnost-na-urovni-zlocinu-rika-kalousek-k-okamurovo-popreni-holocaustu-1tg-/zpravy-domov.aspx?c=A140803_120959_ln_domov_sk

Lipold, JAN, 1999, První republika měla na Romy, respektive cikiny, přísný zákon - *iDNES.cz*. *iDNES.cz* [online]. 1999. [Accessed 28 April 2016]. Available from: http://zpravy.idnes.cz/prvni-republika-mela-na-romy-respektive-cikany-prisny-zakon-prm-/domaci.aspx?c=990422_223803_domaci_ond